

УДК 314.74

ЕУРОПАДАҒЫ ӨЗЕКТІ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР

Шынтаева Диана Ахметқызы

diana.shyntaeva@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті,
Аймақтану мамандығының 4-курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

XXI ғасырдың басында Еуропа бетпе-бет келе жатқан ең маңызды мәселелердің бірі, әрине, өте қолайсыз демографиялық жағдай болып табылады. Бұл еуропалықтар санының динамикасынан және олардың әлемдік халық ішіндегі үлес салмағынан туындайды. 1900 жылы олардың жалпы саны 390 млн адамды құрады – планетаның сол кездегі халқының төрттен бірі, 1940 жылы – 525 млн (23%), 1950 жылы – 549 млн (22% – дан кем), 1975 жылы – 676 млн (19,6%), 2000 жылы – 728 млн (12%). XX ғасыр бойы әлемдік халық төрт есе өсті – 2000 жылы 1900 – ден 6,2 млрд-ға дейін 1,57 млрд. адам, ал Еуропа-екі есе ғана. БҰҰ демографиялық қызметінің бағалауы бойынша, 2025 жылға қарай ол тек салыстырмалы емес, сонымен қатар мүлдем 713 млн (9,1%)¹ – ге дейін азаяды. [1]

XXI ғасырдың ортасына қарай бұл үрдіс одан да күшейе түсуі мүмкін. Еуроодақ (Евростат) статистикалық қызметінің болжамына сәйкес, 2004 жылғы 1 қаңтардан бастап 2025 жылғы 1 қаңтарға дейін ЕО-ға мүше 25 мемлекеттің халқы шамамен 13 млн адамға ұлғаяды – 456,8-ден 470,1 млн-ға дейін, бірақ өсім негізінен Азия мен Африкадан көшіп келушілердің келуі есебінен болады. 2025 жылдан кейін бұл фактор бала туудан өлім-жітімнің артуын өтемейді: 2050 жылға қарай ЕО халқы 499,8 млн адамды құрайды, яғни ерте ғасырдың төрттен бір бөлігіне қарағанда 20 млн-ға аз.

Сонымен қатар, басқа континенттердің әлемдік халықтың үлес салмағы айтарлықтай ұлғаятынына уәде етеді. 2025 жылы Латын Америкасының үлесі 6,6 – дан 8,5% – ға дейін, Азияда-55-тен 60% - ға дейін, Африкада-8,9-дан 13,2% - ға дейін өседі. Әлем халқының жалпы саны 2025 жылы шамамен 7,9 млрд адам болса, Азияда 4776,6 млн, Африкада – 1358,1 млн, Латын Америкасында – 694,8 млн, Еуропада – 683,5 млн, Солтүстік Америкада – 383,7 млн, мұхитта – 40 млн адам өмір сүреді. [2]

Көптеген мыңжылдықтар бойы еуропалық континенттің батыс бөлігінің халқы, тұтастай алғанда, өте баяу өсті. Бұл өндірістік күш дамуының төмен деңгейімен, адам тарихының ерте кезеңдерінде адамның табиғатқа үлкен тәуелділігімен түсіндіріледі. Өркениеттің кейінгі дамуы металды қолдану, егіншілік пен мал шаруашылығын жетілдіру, бірқатар техникалық өнертабыстарды енгізу сияқты құбылыстарға байланысты.

Өркениетті дамытудағы Еуропа Тарихи көшбасшы болды. Оның халқы біздің дәуіріміздің алғашқы мың жылында тек бір жарым есе өсті.

Еуропа халқының басты мәселесі бірі қарттар мәселесі. Бұл үрдіс 20 ғасырдың соңынан анық байқалады және таяудағы онжылдықта жеделдейді. Бүгінде орта статистикалық еуропалықтар 40 жылдық межеден асып кеткен жоқ. Бірақ 2050 жылға қарай Еуроодақ тұрғындарының орташа жасы ондаған жылға өсіп, 49 жылды құрайды. Бұл туралы Еуропалық Статистика ведомствосының деректері дәлелдейді. Одан жоғары жастағы ұрпақ. Өткен жүз жылдықта Еуропа елдерінің демографиялық құрылымында қаншалықты үлкен өзгерістер болды, ел халқының саны бойынша ең ірі ЕО – Германия мысалында көрсетуге болады. [3] 1910 жылы орташа жас 24 жасқа жетпеді, ал 2003 жылы 40 жылдық белгіден асып түсті.

Демографиялық өзгерістер бірнеше құрамдас бөлікке ие. Біріншіден, бұл туу. Жалпы Еуроодақ бойынша ол әйелге 1,5 баланы құрайды. Халықтың табиғи өсуін қамтамасыз ету, алайда, әйел адамға шаққанда 2,1 баланың көрсеткіші ғана мүмкін.

Халықтың табиғи өсімі халықтың көші-қонын назарға алмастан, туу мен өлім саны туралы деректер негізінде есептеледі. Бұл көрсеткіш 2003 жылы Еуропалық Одақта 0,04 пайызды

құрады. Ғалымдар Еуропадағы халық саны 2025 жылға қарай өседі деп болжайды, ал тек иммиграция есебінен ғана, содан кейін төменде бастайды. [4]

ЕО-тың кейбір елдерінде халықтың табиғи өсімі қазір нөлдік белгіден төмен. Олардың арасында Германия көш бастап келеді, онда бұл үрдіс 1972 жылдан бері байқалады. 1993 жылы оған Италия қосылды, ал Австрия мен Греция Еурокомиссияның деректері бойынша "оқиғалардың осындай дамуының" табалдырығында тұр.

Еуропада балалар азайған кезде, туу кезінде болжанатын орташа өмір сүру ұзақтығы өседі. Бұл екінші маңызды демографиялық фактор. Қазіргі уақытта Еуроодақтағы орташа өмір сүру ұзақтығы 78 жылды құрайды. ЕО 15" ескі " мүшелерінде бұл индикатор 79 жасқа, ал жақында ұйым мүшелері болған елдерде - 74 жылға жетеді.[5]

ЕО-тың жекелеген елдері бойынша көрсеткіштер одан да көп. Балтық елдерінде, мысалы, ерлер үшін орташа болжамды өмір сүру ұзақтығы 66 жылды құрайды, ал Швецияда-12 жылға артық. Егер Испания мен Францияда әйелдер үшін бұл көрсеткіш 84 жылға жетсе, Латвияда-76 жыл.

ЕО-ға мүше Шығыс Еуропа елдерінің деректері өмір сүру деңгейі мен туу көрсеткіштері арасында кері тәуелділік бар деген пікірді жоққа шығарады. Жан басына шаққандағы табысы бойынша "ескіден" кем келетін жаңа мүше елдерде туу ЕО бойынша орташадан жоғары емес, төмен және әйел адамға 1,3 баланы құрайды. Польшада, Балтық елдері, Румыния мен Болгарияда халық саны қазір азайып келеді. ЕО – да ең көп бала Ирландияда дүниеге келеді-орташа есеппен әйелге 2 бала. Оның артынан 1,9 көрсеткішпен Франция келеді, ол сәл артта қалды Финляндия, Швеция, Ұлыбритания және Дания. [6]

Еуропадағы демографиялық өзгерістер континенттің Әлеуметтік және экономикалық дамуына айтарлықтай әсер етеді. 2030 жылға қарай Еуропадағы жұмысқа қабілетті халық саны (15-тен 64 жасқа дейінгі) 2005 жылмен салыстырғанда 20,8 миллион адамға азаяды. [7]

Еуроодақ Еуропадағы халық санының төмендеуінің Әлеуметтік және экономикалық салдарын жеңілдетуге бағытталған стратегияны әзірлейді. Көшіп – қонушылардың ағыны – демографиялық дамудың үшінші құрамдас бөлігі-қазірдің өзінде Еуропада туудың төмендігін өтеуге көмектеседі және болашақта да маңызды демографиялық фактор болып қала береді. Алайда, 2007 жылғы демография мәселелері жөніндегі жұмыс құжатында Еурокомиссия көрсетіп отыр, көші-қонның одан әрі өсуі ЕО-ның көптеген елдерінде күн тәртібінде тұрған шетелдіктердің ықпалдасу проблемасын одан әрі күшейте түседі.

Ажырасу және неке жағдайы.

XX ғасырдағы халықтың некелік көрсеткіші көптеген еуропалық елдерде жүзжылдықтың бірінші жартысында айтарлықтай өзгерді және адамдардың әрбір буынында бірде-бір рет некеде тұрмаған адамдар аз қалды. Егер XIX ғасырда олардың саны 10-нан 20% - ға дейін болса, XX ғасырдың бірінші жартысында бұл сан 5-10% - ға дейін төмендеді. Бірақ ғасырдың екінші жартысында сурет өзгерді. Беталыс кері бағытта жүрді. Мәселен, 1950-1990 жылдар аралығында некелік коэффициентінің қысқаруы (1000 адамға шаққанда некелік некелер саны: Ұлыбританияда - 8,0 - ден 7,2-ге дейін; Францияда-7,5-тен 6,4-ке дейін болды.;

Ажырасу салдарынан некенің тоқтатылуы (некенің бұзылуы) да "оң белгісімен" белгіленеді. Мәселен, Ұлыбританияда, Францияда және ГФР-да ажырасу коэффициенті (1000 некелік жұптарға) әр 10 жылда орташа 1,2-1,5 есе өсті. [8]

Миграция.

Соңғы 15 жылда шекараны кесіп өтетін адамдардың саны ұдайы өсуде. XXI ғасырдың басында әрбір 35-ші адам халықаралық мигрант болып табылады. Жаһандық ауқымда қоныс аударатын адамдардың саны 1965 жылы 75 миллионнан 2002 жылы 175 миллионға дейін өсті. Алайда, әлемдік халықпен салыстырғанда бұл арақатынас өзгеріссіз қалады. Бұл дегеніміз, өсіп келе жатқан жаһандану көші-қон үрдісін өзгертпейді.

Жаһандық көші – қон іс жүзінде барлық елдерге әсер етеді-олардың барлығы шығу, транзит немесе көшіп-қонушылардың баратын орны болып табылады. Көшіп-қонудың негізгі елдері дамушы елдерде орналасқанда, Батыс өнеркәсіптік дамыған елдер әлемдік көшіп-қонушылардың 40% - ға жуығын ғана жұтқан, ал қалған бөлігі дамушы елдерде немесе бұрынғы Кеңес Одағында да жүрді. Мысалы, шамамен 1,2 миллион босқындар Пәкістанда, 1,3 миллион-Иранда, екі миллион-Танзанияда және т.б. тұрады деп есептеледі.

Өз елдерін тастап кеткендердің көпшілігі ең жақсы мүмкіндіктер алуға ұмтылады. Бірақ, сондай-ақ, қудалау қорқыныш үшін көшуге мәжбүр миллиондаған адамдар бар. Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдерінен көшіп келушілер мен баспана сұраушылардың қазіргі толқындары Еуропадағы жұмыс күшінің жетіспеушілігіне қарағанда, осы елдердегі өмір сүру жағдайларының нашарлауына байланысты. [9]

БҰҰ Босқындар істері жөніндегі Жоғарғы комиссиясының деректері бойынша 2002 жылдың соңында бүкіл әлемде 10,4 миллион адам Босқындар мәртебесіне ие болды. Тағы бір миллион адам сол жылы баспана беру туралы өтініш берді немесе олардың өтініштері әлі де қарауда болды.

Бұл сандар БҰҰ-ның Төтенше көмек көрсету және жұмыс жөніндегі агенттігі көмек көрсететін 4,1 миллион Палестина босқындарын қамтымайды.

Еуропалық Одақта Германия босқындардың ең көп саны бар-миллионға жуық адам. Олардың көпшілігі бұрынғы Югославия, Түркия, Ирак және Ираннан шыққан.[10]

БҰҰ баяндамасында 2050 жылға дейін қазіргі деңгейде халық санын сақтау үшін Еуропада жыл сайын 1,6 миллион жаңа иммигранттар, яғни барлық уақыт кезеңінде 80 миллион адам қажет екендігі айтылған. [11]

Еуропалық комиссия (ЕК) сондай-ақ иммиграцияны қолдайды. 2003 жылғы хабарламада комиссия бала туу деңгейінің төмендеуінен және өмір сүру ұзақтығының ұлғаюынан ЕО халқының қартаюын көрсетті, бұл 2020 жылға қарай жұмыс істейтін халық санының 25 штатта 303 миллионнан 297 миллионға дейін қысқаруына әкеп соғады. Аз жұмыс күші аз экономикалық өсуді білдіреді, сондықтан экономикалық көші-қон тұрақты экономикалық өсу үшін қажет.[12]

Егер осы үрдісті сипаттайтын үрдістер болашақта ұзақ басым болады деп болжайтын болсақ, бұл-мұсылман емес халықтың жалпы туу коэффициенті 1,48 деңгейінде болады, ал мұсылман халқы қазіргі (бағалау) деңгейде қалады 2,7, онда ЕО-25 халқының жалпы саны айтарлықтай өзгермейді (тек 4 миллионға ұлғаю болады), бірақ бұл өзгермейтін халық мұсылман емес халықтың 71 миллион қысқаруының және мұсылман халқының шамамен осындай (75 миллион) ұлғаюының нәтижесі болып табылады. Нәтижесінде ЕО-25 мұсылман халқының үлесі 2050 жылға қарай қазіргі 3,7% - ға қарағанда 20% - ға жуықты құрайды. Сонымен қатар қарттығы бойынша масылдық коэффициенті (64 жастан асқан халықтың 15-64 жастағы халыққа қатынасы) қазіргі 24,3% - ға қарағанда 41,7% - ға дейін өседі.

Жұмыс күшіне келетін болсақ, жоғарыда айтылған болжамдарға сүйене отырып және еңбек өнімділігінің 2% деңгейінде жыл сайынғы өсуін болжай отырып, ЖІӨ-нің орташа жылдық өсу қарқынын таяу жарты ғасыр ішінде 1,8% - ға бағалауға болады.

Егер бұл үрдістер ұзақ мерзімді перспективада сақталса, онда 22-ғасырдың соңына қарай бастапқы еуропалық халық жалпы санның тек 10% - ын ғана құрай отырып, қазіргі деңгейдің бестен біріне дейін қысқарады. [13]

Бірақ бұл толығымен алынып тасталмаса да, өте сәтсіз болып көрінеді. Сондықтан, бір ұрпақ бойында еуропалық мұсылмандардың туудың жалпы деңгейі тұрақты халықтың 2,1 деңгейіне дейін төмендейді деп болжауға әбден болады. Сондай - ақ, БҰҰ-ның болжамына сәйкес 2050 жылдан кейін таза иммиграция болмайды деп болжауға болады.

Бұл жағдайда Еуропадағы мұсылман халқы 80 миллионға жуық адам деңгейінде тұрақтанады, ал жалпы туу коэффициентінің өзгермеген (1,48) салдарынан мұсылмандар жыл сайын 1% қарқынмен қысқартылмайды. [14]

Егер еуропалықтар тірі болуды қаласа, таза иммиграция бар ма, жоқ па, олар жалпы туу коэффициентін 2,1 дейін арттыру керек. Байырғы еуропалықтар өздерінің жалпы бала туу коэффициентін тұрақты халықтың 2,1 деңгейіне дейін бір ұрпақ ішінде арттыру тәсілін таба алады деп болжаймыз. Бұл жағдайда-иммиграция (жылына 1,2 млн.) және мұсылман туу (2,1-ге дейін төмендеу) бойынша бұрынғы жорамалдар кезінде-еуропалық (ЕО-25) халық қазіргі заманғы деңгейде тұрақтанады, ал мұсылман халқының үлесі жалпы санның 16% деңгейінде тұрақтанады. [15]

Экономикалық тұрғыдан қарағанда, иммигранттарсыз қарттық бойынша асырауындағылардың коэффициенті айтарлықтай өседі, бұл зейнетақы жүйесі мен денсаулық сақтау жүйесіне төзімсіз жүктеме тудырады. БҰҰ болжамы мен Кофи Аннан болжамды проблемаларды болдырмау үшін жаппай таза иммиграция ұсынады.

Қазіргі уақытта бірқатар дамыған елдердегі демографиялық дағдарыс халықтың ұдайы өсуінің бұзылуына, оның ескіруіне және санының қысқаруына алып келді. Азия, Африка және Латын Америкасы елдерінде керісінше халықтың тұрақты өсуі байқалады.

Бүгінгі таңда үшінші әлем елдерінде 3 есе көп адамдар өмір сүреді, дамымаған елдерге қарағанда. Сонымен бірге экологиялық проблемалар ұлғаяды. Егер жақын арада өмір, адамдардың экологиялық санасы деңгейінде де өзгерістер болмаса, онда биосфера адамзаттың өсуіне төтеп бере алмайды. Бұл Жаһандық экологиялық апатқа әкелуі мүмкін.

Санын реттеу мақсатында-халықты, мемлекет іске асырады, демографиялық саясатқа бағытталған не тууды арттыру, ол әдетте үшін экономикалық жағынан дамыған елдерінің, не бала туудың төмендеуі, бұл дамушы елдерде болуы тиіс. [16]

Демографиялық үдерістерді егжей-тегжейлі талдау және болжау қоғам дамуының өзекті мәселелерін қозғайтын мәселелерде шешімдер қабылдау кезінде негіз болып табылады. Демографиялық болжам экономикалық, әлеуметтік, мәдени, саяси және басқа да факторлар жиынтығының әсеріне ұшыраған халықтың табиғи және механикалық қозғалысының әртүрлі сипаттамаларын есепке алу қажеттілігімен байланысты неғұрлым күрделі ғылыми міндеттердің қатарына жатады. Сондықтан кез келген демографиялық болжам ықтимал сипатқа ие.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Организация Объединенных Наций <https://www.un.org/ru/un75/shifting-demographics>
2. ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ЕВРОПЫ/ Юрий Рубинский
3. ЕВРОПА XXI ВЕКА Новые вызовы и риски/ СЕРИЯ: СТАРЫЙ СВЕТ — НОВЫЕ ВРЕМЕНА/2017
4. Организация Объединенных Наций <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/ageing/index.html>
5. Demographic outlook for the European Union 2019/May 2019/Lead author: David Eatock
6. Quality of life Facts and views/ Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015
7. European Commission Report on the Impact of Demographic Change/ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

8. Marriage and birth statistics - new ways of living together in the EU/ Authors: Louise Corselli-Nordblad and Andrea Gereoffy, Eurostat Data extracted in June 2015.
9. WORLD IN THE MIRROR OF INTERNATIONAL MIGRATION/ Scientific Series: International Migration of Population: Russia and the Contemporary World/Moscow
10. Организация Объединенных Наций <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/refugees/>
11. Организация Объединенных Наций <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/population/index.html>
12. The Impact of Workforce Aging on European Productivity/ by Shekhar Aiyar, Christian Ebeke and Xiaobo Shao/2016

13. LABOR PRODUCTIVITY AND ECONOMIC GROWTH/Chapter 20. Economic Growth/
14. The demographic challenge in Europe/ Karoly Lorant/
15. СПОСОБНА ЛИ МЕЖДУНАРОДНАЯ МИГРАЦИЯ РЕШИТЬ ПРОБЛЕМЫ ЕВРОПЕЙСКИХ РЫНКОВ ТРУДА?/Герберт Брюкер
16. International Migration and the Millennium Development Goals/ UNFPA Expert Group Meeting/ Marrakech, Morocco